

Hanna Ratuszna

"Polska z wojny wyjść tylko może" : "Kuźnia" Piotra Choynowskiego jako "nowoczesna powieść historyczna"

Niepodległość i Pamięć 21/1-2 (45-46), 249-262

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hanna Ratuszna

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

„Polska z wojny wyjść tylko może” – *Kuźnia* Piotra Choynowskiego jako „nowoczesna powieść historyczna”

Słowa kluczowe

Piotr Choynowski, Powstanie Styczniowe, Warszawa, Mierosławski, Langiewicz, biali, pięciu poległych, powieść historyczna

Streszczenie

Artykuł „*Polska z wojny wyjść tylko może*” – „*Kuźnia*” Piotra Choynowskiego jako *nowoczesna powieść historyczna* prezentuje problematykę Powstania Styczniowego, przedstawione opisy stanowią także nawiązania do tradycji narodowych zrywów. W tekście zrekonstruowano główne wydarzenia, które poprzedziły wybuch Powstania Styczniowego (protesty, zajścia uliczne w Warszawie oraz działania na prowincji). Równocześnie zwrócono uwagę na rolę i znaczenie pisarstwa historycznego, nowatorstwo powieści Choynowskiego (konstrukcja postaci, rola wzorca historycznego, zagadnienia narracyjne) i jej artyzm.

1.

Powieść Piotra Choynowskiego pt. *Kuźnia* wyrasta z fascynacji przeszłością, powstańczą tradycją, która inspirowała m. in. Jana Matejkę (*Rok 1863 – Polonia*), Artura Grottgera (malarz poświęcił wydarzeniom z 1861 roku dwa cykle rysunków *Warszawa I* i *Warszawa II*), Michała Andriollego (*Walka powstańcza*), Juliusza Kossaka (np. *Bitwa pod Ignacewem*), Jana Rosena (*Powstańcy z roku 1863*), Aleksandra Sochaczewskiego (*Branka*), Tadeusza Ajdukiewicza (*Sceny z powstania styczniowego*), Antoniego Piotrowskiego (*Patrol powstańczy z 1863 roku*). Na przełomie wieku XIX i XX, wbrew głoszonym i wyznawanym postulatom modernizmu, tematyka powstańcza była obecna w twórczości wielu artystów (m.in. S. Żeromskiego, T. Micińskiego, B. Ostrowskiej, M. Czerkawskej). Ukazały się także następujące prace: *Historia powstania narodu polskiego w 1861–1864*, t. 4 Agatona Gillera, Paryż 1871, *Historie ruchu narodowego od 1861–1864*, t. 1 Bolesława Limanowskiego, Lwów 1882, *Rok 1863 na Rusi*, t. 2. *Ukraina, Wołyń, Podole*, Franciszka Rawity Gawrońskiego, Lwów 1903, *Powstanie styczniowe (1863–1864)* Augusta Sokołowskiego, Wiedeń 1913, *Dzieje Polski ilustrowane*, t.4 Augusta Sokołowskiego i Adolfa Inlendera, z il. Jana Matejki, Wiedeń 1901, *Dzieje 1863 roku*, t. 5 Walerego Przyborskiego, Kraków 1919, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów*, t. 2, Wacława Tokarza, Kraków 1916, *22 stycznia 1863*, Józefa Piłsudskiego, Poznań 1913, *Księga Pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w 40. rocznicę powstania 1863/1864* Józefa Bielyni Chołodeckiego, Lwów 1904.

Temat powstańczy, narodowy stał się bardzo aktualny w chwili odzyskania niepodległości, powieść *Kuźnia* ukazała się w 1919 roku i może być odczytywana jako nawiązanie do wydarzeń wojennych, przeżyć samego autora, który był żołnierzem Legionów. Tomasz Burek w szkicu zamieszczonym w tomie *Literatura polska 1918–1932* określił powieść Choynowskiego jako utwór pozbawiony głębszych analiz postaw i treści politycznych¹, który „w taki sposób zbierał i demonstrował przesłanki prowadzące do podjęcia decyzji o rozpoczęciu powstania

---

¹ *Literatura polska 1918–1932*, pod red. A. Brodzkiej, H. Zaworskiej, St. Żółkiewskiego, Warszawa 1972, s. 488–489.

w 1863 roku, aby wykorzystać minioną historię jako domyślną paralelę do teraźniejszości, jako sankcję i uzasadnienie czynu legionowego”². Stwierdzenie to potwierdza m.in. ukazana w powieści końcowa scena, w której generał Langiewicz otrzymuje wiadomość o Powstaniu:

Dojrzał teraz, że Langiewicz przygląda mu się w milczeniu szeroko rozwartymi oczyma. Podeszedł do łóżka i rzucił twardo jedyny wyraz:

– Powstanie!

Tamten zerwał się na równe nogi³.

Langiewicz jako przywódca białych, budzący największe nadzieje żołnierzy Powstania, przeciwnik Mierosławskiego, zwolennik radykalnych działań, wypowiedział kluczowe zdanie: „Polska z wojny wyjść tylko może”⁴. Słowa te najpełniej streszczały nadzieje Polaków, które rozbudziły wydarzenia Wielkiej Wojny.

Powieść *Kuźnia* jest mistrzowsko skomponowaną (z zachowaniem wzorców obrazowania wypracowanych przez pisarza w krótkich formach narracyjnych) panoramą nastrojów, oczekiwań społecznych Warszawy i prowincji w przeddzień Powstania. Jak pisała Małgorzata Czermińska: „(...) dwudziestowieczna powieść historyczna szuka przede wszystkim podobieństw pomiędzy czasem minionym a dniem dzisiejszym”⁵.

Prezentowany artykuł podejmuje próbę opisu poglądów pisarza, dotyczących historii i tradycji oraz interpretacji ukazanych w powieści zdarzeń (dokonanych z perspektywy doświadczeń Wielkiej Wojny) i ich literackich kontekstów.

2.

Choynowski wywodził się z rodziny, która kultywowała tradycje powstańcze. Po wybuchu pierwszej wojny światowej walczył jako szeregowiec I Pułku Piechoty Legionów Polskich pod Pacanowem

---

² Ibidem

³ P. Choynowski, *Kuźnia. Powieść historyczna z lat 1861–1863*, Warszawa 1946, s. 301.

⁴ Ibidem, s. 281.

⁵ M. Czermińska, *Czas w powieściach Parnickiego*, Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk 1972, s. 36.

i Nowym Miastem Korczynem. Z Warszawą wiązał go fakt pochodzenia (pisarz urodził się w tym mieście w roku 1885, przez kilka lat przebywał jednak w Uralsku)⁶. Zasłynął jako nowelista, twórca obrazów szlacheckiej przeszłości (por. nagrodzony zbiór nowel historycznych pt. *O pięciu panach Sulerzyckich* z 1928 roku), redaktor „Tygodnika Ilustrowanego” i „Sfinksa”.

Powieść *Kuźnia* także podejmuje temat historyczny i pod względem formalnym nawiązuje do klasycznego, XIX-wiecznego wzorca powieści historycznych, który tworzyły m.in. dzieła Mickiewicza (np. *Konrad Wallenrod*) i Sienkiewicza. Prezentowane wydarzenia zachowują chronologiczny porządek, stanowią niemalże odwzorowanie najważniejszych okoliczności okresu przedpowstaniowego. Narrację rozpoczyna dramatyczny opis wydarzeń z 27 lutego 1861 roku, kiedy to studenci Szkoły Sztuk Pięknych i Akademii Medyko-Chirurgicznej wyszli na ulicę. Czytelnik dostrzega zatem samą rzeczywistość, nie wyobrażenie o niej. Powieść jest w istocie „opowieścią o przeszłości, dzianiem się”⁷, chronologicznym przedstawieniem zdarzeń.

Pochód, który wyszedł z klasztoru karmelitów na Lesznie spotkał się z wojskiem na placu Zamkowym, padły wówczas strzały, w wyniku których zginęło pięć osób. Byli to: robotnik metalowiec Karol Brendel, czeladnik krawiecki Filip Adamkiewicz, uczeń szkoły realnej Michał Arcichewicz oraz właściciele ziemscy: Marceli Karczewski i Zdzisław Rutkowski. Wojsko wycofało się na Zamek, ciała poległych wystawiono zaś na widok publiczny w Hotelu Europejskim⁸. Te dramatyczne wydarzenia poprzedziły m.in. akcje związane z obchodami rocznicowymi – 30. rocznicy słynnej Nocy Listopadowej (29 listopada 1860 roku, tłum zebrał się przed kościołem karmelitów na Lesznie, by oddać hołd poległym powstańcom)⁹.

W lutym 1861 roku szlachta zjechała do Warszawy na doroczne obrady Towarzystwa Rolniczego, którego przewodniczącym był hr. Andrzej Zamoyski. Jednym z najważniejszych punktów obrad miała być

---

⁶ K. Czachowski, *Piotr Choynowski*, [w:] *Polski słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1989, s. 433–434.

⁷ M. Buber, *Przedmowa do Opowieści chasydów*, przekł. P. Hertz, Poznań 1989, s. 5.

⁸ S. Kieniewicz, *Warszawa w powstaniu styczniowym*, Warszawa 1983, s. 56.

⁹ *Ibidem*, s. 50.

ustawa uwłaszczeniowa. 25 lutego odbyła się manifestacja w 30. rocznicę bitwy pod Grochowem. Uczestnicy pochodu, który wyszedł wieczorem spod kościoła paulinów na rogu Długiej i Gołębiej wkroczyli na Rynek Staromiejski, gdzie doszło do starć z wojskiem¹⁰. Protestujący nieśli ze sobą insygnia polskości – wielką chorągiew z Orłem i Pogonią, niezliczoną ilość małych chorągiewek, które wyrażały nadzieje na wolność. Chciano także zaangażować obradujących członków Towarzystwa Rolniczego¹¹. Jednym z projektów był tzw. adres do cara – pismo zawierające żądania wolności i swobód obywatelskich¹². Pojawił się również plan otoczenia Zamku i wzięcia do niewoli samego namiestnika¹³. Wydarzenia potoczyły się jednak niepomyślnie dla manifestujących. Rosjanie dowiedzieli się wcześniej o planowanych akcjach, „na dziedzińcu Pałacu namiestnikowskiego stanęła kompania piechoty, rozebrano także most na Wiśle (by unie możliwić przejście w kierunku Grochowa)”¹⁴. Zamknięto wszystkie kościoły. Rabin Izaak Kramsztyk w geście solidarności z protestującymi wydał nakaz zamknięcia warszawskich synagog¹⁵. Do Pałacu Namiestnikowskiego udała się delegacja złożona z przedstawicieli stanów, wśród nich znaleźli się m.in. Jan Józef Kraszewski, Tytus Chałubiński i Józef Kenig. Postulaty protestujących nie zostały jednak w pełni uwzględnione. Zezwolono na pogrzeb pięciu poległych, wydarzenie to przerodziło się w wielką, narodową manifestację. Artur Oppman tak opisał po latach te wydarzenia:

Pięciu poległych... Wieczory cichemi,
Wśród domowników i przyjaciół grona,
Płakał w pokoju płacz duchów, płacz ziemi,
Legenda czarna, legenda czerwona,
Wstawały z mogił poświęceń anioły,

---

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, s. 52.

¹³ Ibidem, s. 53.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

Przypominane i znajome twarze,
Otwarte groby... zamknięte kościoły...
I wielka północ na Polski zegarze...¹⁶

Kolejna masakra miała miejsce 8 lutego, zginęło wówczas około 100 osób. 14 października 1861 roku rosyjski namiestnik gen Karol hr. Lambert wprowadził stan wojenny.

W rozdziale pt. *W domu* Choynowski przeniósł akcję wydarzeń na kujawską prowincję, ukazał trudy budowania siatki tajnych stowarzyszeń, opór posiadaczy ziemskich przed działaniem na rzecz uwłaszczenia chłopów (jednym z nich był marszałek Krasuski, ojciec bohatera) i lęki chłopów przed patriotycznymi gestami szlachty (ucieczka chłopów z kościoła w czasie patriotycznej mszy). Ważny wydaje się także spór dotyczący przyszłych ośrodków i przywódców powstańczych oraz brak jedności:

Myślisz, że ich co poza Warszawą obchodzi? Że kiedy nosa za roгатki wytknęli? Dla nich tu kończy się Polska, tu na tym śmierzącym bruku! Rozumiesz pan, panie bracie z Kujaw? Taż od roku w uszy im kładę Wołyń, Podole, Kresy, Litwę, całą naszą żywą Rzeczpospolitą¹⁷.

Dramatyczne wydarzenia w Warszawie powracają w opowieściach przybyłych na prowincję uczestników zajęć (np. zamykanie kościołów, rozwiązanie Towarzystwa Rolniczego). Relacja „z drugiej ręki” zyskuje walor autentyczności, pozwala także na tworzenie interesujących, zabarwionych jednak niekiedy subiektywizmem, komentarzy.

Choynowski nie unika ważnych w tym okresie dyskusji np. nad „kwestią żydowską”, wspomina o roli Mierosławskiego i włoskich „korzeniach” polskich oficerów – żołnierzy Powstania Styczniowego (kształconych w Genui, w porozumieniu z Garibaldim).

---

¹⁶ A. Oppman, *Pięciu poległych*, [w:] *Umarli... znajomi... kochani...: Powązki 1790–1990 w poezji i prozie*, [wybór i oprac. tekstów: B. Olszewska, H. Szwanowska, J. Waldorff], [Warszawa 1990].

¹⁷ P. Choynowski, *Kuźnia. Powieść historyczna z lat 1861–1863*, Warszawa 1946, s. 164.

Powstanie Styczniowe wyznaczyło niezwykle ważny etap w życiu Polaków, nie było jedynie zrywem wolnościowym, stanowiło także próbę wprowadzenia kwestii polskiej na arenę międzynarodową. Miał to być gest wszystkich Polaków, przedstawiciele różnych stanów, którzy widzieli w Powstaniu jedyny ratunek. Jednak rzeczywistość okazała się zupełnie inna, jak w wierszu Norwida (*Laur dojrzały*):

A co w życiu było skrzydłami,
Nieraz w dziejach jest ledwo piętą!¹⁸

Rosjanie dość szybko stłumili Powstanie, po którym pozostała pamięć bohaterskich czynów i spotęgowane pragnienie wolności.

3.

Refleksja o Powstaniu Styczniowym rodzi pytania o historię i jej mechanizmy, o istotę czynu. W wierszu Norwida pojawia się subtelnie zarysowana sugestia wartości samego życia: jednostek, które tworzą pokolenia. Pojęcie czynu ma swoją długą tradycję, jest pobudką, twórczą pracą, wykuwaną w trudnych nieraz warunkach.

Tytuł powieści nie ma znaczenia historycznego, stanowi jednak nawiązanie do topiki wolności, heroizmu. „Kuznia” i postać „kowala” to dwa ważne toposy obecne w młodopolskiej poezji heroicznej, odrodzeńczej (por. m.in. Leopold Staff, Bogusław Adamowicz). W wierszu pt. *Styczniowej nocy 1913* roku Bronisława Ostrowska pisze:

...Czemu tak szlochasz, puszczo, w tę noc uśnieżoną?
Zaliś wspomniała wzięte ci pnie dla szubienic,
I krew całą, co się wsączyła w twe łono
Pod oną ciszą, co gwiazdom płynie ze źrenic...
I wstają echa, i biją apel we wicherze,
Trącone skrzydłem przelatującym upiora!

---

¹⁸ C. K. Norwid, *Laur dojrzały*, Warszawa 2004, s. 45, w. 7–8.

I jęk rozpaczy wznoszą mogiły najcichsze:
Że nasze dzisiaj jest takie same jak wczora¹⁹.

W 50. rocznicę Powstania, wydarzenia z przeszłości zyskują nową interpretację, stanowią zapowiedź czynu. Poetka dostrzega jednak ciągłość tradycji.

W powieści *Kuźnia* terażniejszość (pisarz nieustannie „uaktywnia poczucie prawdziwości świata przedstawionego”²⁰) stanowi zapowiedź przyszłych wydarzeń. Bohater marzy o lepszym świecie, oczekuje nowych czasów – wolności: „[...] Za naszych jeszcze dni, wkrótce może, stanie ona wśród narodów wielka, surowa, święta i świętości od synów wymagająca”²¹. Jest w tym stwierdzeniu ogromna, romantyczna tęsknota. Tomasz Burek pisał:

Nie wygląd polityczny dni przed powstaniem i nie „kuźnia” ideowa powstania interesowała Choynowskiego w temacie styczniowym, ale wygląd emocjonalny i urok czynu, uczuciowa „kuźnia” zbrojnej partyzantki²².

Powieść ujawnia niezwykły entuzjazm, zaangażowanie młodego pokolenia, które zna sens słów: „szczęścia w domu nie znalazł, bo go nie było w ojczyźnie”²³. Postawa ta – jak można sądzić – równoważy brak wyrazistości ideowej, o którą upominał się badacz.

Wilhelm Feldman, prezentuje w tomie *Współczesnej literatury polskiej* przede wszystkim osiągnięcia pisarza w dziedzinie nowelistyki (używa określenia „rasowy nowelista”²⁴, Konstanty Wojciechowski także wymienia w *Dziejach literatury polskiej* nazwisko Choynowskiego

---

¹⁹ B. Ostrowska, *Styczniowej nocy 1913 roku*, [w:] B. Ostrowska, *Poezje wybrane*, oprac. A. Wydrycka, Kraków 1999, s. 214.

²⁰ M. Czermińska, *Czas w powieściach Parnickiego*, s. 37.

²¹ P. Choynowski, *Kuźnia. Powieść historyczna z lat 1861–1863*, Warszawa 1946, s. 220.

²² *Literatura polska 1918–1932*, s. 489.

²³ A. Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*.

²⁴ W. Feldman, *Współczesna literatura polska*, wyd. 8, Kraków 1930, s. 569.

w gronie „znakomitych nowelistów”²⁵), uważa jednak, że idea wyrażona „bezpośrednio” nie jest w sztuce potrzebna: „[...] wystarczy przemyśleć konsekwencje życiowe charakterów i działań postaci, aby poznać całą powagę odpowiedzialności, jaka z nich wypływa”²⁶.

Główny bohater powieści, Janek Krasuski, jest postacią fikcyjną. Jego rodowód (jest przedstawicielem szlachty, przyjeżdża do Warszawy z prowincji), działanie, zaangażowanie w sprawę Powstania pozwalają widzieć w nim bohatera pierwszego planu Powstania. Wokół tej właśnie postaci gromadzą się autentyczni uczestnicy działań: Krasuski przyjaźni się więc z Jurgensem, zostaje adiutantem Langiewicza, jest także uczestnikiem wszystkich najważniejszych wydarzeń, odbywających się w przeddzień Powstania: opisaną już manifestacji 27 lutego 1861 roku oraz kolejnej, 8 kwietnia tego roku. Wydarzenia wcześniejsze, takie jak ceremonia pogrzebowa generałowej Sowińskiej z czerwca 1860 roku oraz obchody wybuchu 30. rocznicy Powstania Listopadowego zostają przywołane w prowadzonych rozmowach. Plan historycznych wydarzeń – narracja o Powstaniu okazuje się w powieści niezwykle istotna tworzy bowiem ramy fabuły, obok niej istnieje jednak także kolejna, stanowiąca jej dopełnienie (określenie Feldmana²⁷), opowieść o miłości, „już nie indywidualnej, lecz narodowej duszy”²⁸.

4.

Choynowski nie rezygnuje w powieści z perspektywy, jaką wprowadza narrator wszechwiedzący, wiele jednak zdarzeń komentują bohaterowie ulicy, przypadkowi uczestnicy zajść: „Opowiadanie – jak pisze Feldman – zaczyna się celowo drobnymi rysami, zarysowują się charaktery, akcja wzmaga się, tempo coraz szybsze, wygimnastykowany język jest coraz mocniej napięty”²⁹.

---

²⁵ K. Wojciechowski, *Dzieje literatury polskiej*, wyd. III, Wstęp. I. Chrzanowski, Warszawa 1930, s. 405.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, s. 568.

Pisarz tworzy mikrosценki, w których sięga po techniki narracyjne typowe dla noweli. Zwłaszcza w scenach manifestacji, tłum, złożony z przedstawicieli różnych stanów, tworzy cenny komentarz. W ten sposób powstaje panorama społeczeństwa – „podzielonego przekonaniami”, zjednoczonego nadzieją na odzyskanie wolności.

Kazimierz Czachowski dostrzegł w *Kuźni* „plastykę dramatycznego przedstawienia środowiska oraz sprawną umiejętność inscenizowania akcji”³⁰. Zdaniem badacza, *Kuźnia* jest „najobiektywniejszą nową powieścią historyczną”³¹.

Perspektywa narracyjna, w której wszystkie wydarzenia są prezentowane jako aktualnie się dziejące, potęguje dramatyzm. Każdy kolejny dzień przybliża bohatera do Powstania, rodzi nadzieję. Warto podkreślić, że motyw pobudki, wezwania jest w utworze kluczowy. Zebrany na ulicach tłum: zróżnicowany, charakteryzowany szczegółowo, czeka na Powstanie (por. scenę z pocztynionem, który wygrywa pobudkę – co prowadzi do nieporozumień), jednakże właśnie w tych momentach Choynowski demaskuje ludzkie emocje, które nie pozwalają racjonalnie ocenić sytuacji.

Można zatem przyrzeć się historycznie udokumentowanym zdarzeniom (w utworze pojawiają się postaci historyczne: Wielopolski, Apollo Korzeniowski, Jarosław Dąbrowski, Padlewski, Giller, Dionizy Czachowski i in.), przedstawionym z dwóch perspektyw: ogólnej, społecznej (racje tłumy, które zawodzą) oraz jednostkowej, prywatnej (racje bohatera). Obie perspektywy krzyżują się nieustannie.

Historia Janka Krasuskiego jest odzwierciedleniem postaw pokolenia, które przygotowało Powstanie. Młody szlachcic ma cechy bohaterów Sienkiewiczowskich: poświęca się narodowej sprawie, kocha od pierwszego wejrzenia, bywa też zawadiacki. Zwłaszcza w wydarzeniach dziejących się na prowincji, ujawniony zostaje rys szlachetczyzny – w powieści *Kuźnia* potraktowany nieco ironicznie, jako cecha przemijającego właśnie świata.

Zdarzenia poprzedzające narodowy czyn odślaniają drastyczność działań zaborców. Tłum przedstawiony w scenie rozpoczynającej powieść jako wielobarwny, pokrywa się kirem, poszczególne akcje –

---

³⁰ K. Czachowski, *Obraz literatury polskiej*, t. 2, Lwów 1934, s. 269.

³¹ *Ibidem*.

zwłaszcza związane z narodowymi rocznicami – kończą się dla Polaków tragicznie. Sceny z pogrzebu pięciu poległych zostają pozbawione, obecnego w wielu sytuacjach z udziałem tłumu, komentarza. Modlitwy, pieśni zastępują dyskusje.

Historia w powieści Chyńskiego znajduje swoją realizację także w prezentowanej przestrzeni. Plan dawnej, przedpowstaniowej Warszawy wyznacza obszar rodziwy, intymny. Miasto zostaje nagle ogarnięte gorączką manifestów, żałobnych procesji i pochodów.

Warszawa w 1860 roku była miastem otoczonym okopem obejmującym m. in. późniejszą Cytadelę i Łazienki, pojawiły się także nowe budynki: Dworzec Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, budynek Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego przy placu Ewangelickim oraz Hotel Europejski³². Sercem miasta – miejscem przywoływanym w powieści był Zamek Królewski. Obraz ówczesnej Warszawy tworzył także różnobarwny, niejednomyślny tłum, buntujących się przeciwko zaborcom mieszkańców. Przestrzeń prowincji wyznaczała nieco inne (bardziej familiarne), dopełniające jednak obraz miasta znaczenia.

Ta różnorodność perspektyw pozwala przyjrzeć się historycznym zdarzeniom jak aktualnym, nastrój powstańczych działań udziela się wszystkim, każda, wymieniona w powieści postać jest w większym lub mniejszym stopniu zaangażowana w sprawę narodowe.

Witold Ostrowski w artykule poświęconym powieściom historycznym stwierdza:

Daleko idąca swoboda w interpretacji sensu zdarzeń historycznych, w ich ocenie i ocenie postaci historycznych, posuwająca się nieraz nawet do zafałszowania ich obiektywnej roli w dziejach, należy do tradycyjnie przyjętych cech powieści historycznej, ponieważ powieść ta jest w wysokim stopniu przekąźnikiem idei historyzoficznych autora, który może np. wykorzystać materiał historyczny do własnej interpretacji i oceny współczesności³³.

Warto zadać pytanie o stosunek pisarza do Powstania oraz o literacki obraz tego wydarzenia. Czas ukazania się powieści przypada

---

³² St. Kieniewicz, *Warszawa w powstaniu styczniowym*, Warszawa 1983, s. 24.

³³ W. Ostrowski, *Powieść historyczna*, [w:] „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 1968, t. 11, z. 1–2, s. 160.

na rok 1919. Rok wcześniej Polska odzyskała niepodległość. Był to zatem ważny moment (po zakończeniu Wielkiej Wojny), w którym przywołana przeszłość odsłaniała nowe sensory, istotne znaczenia.

Powstańcza tradycja powróciła w wielu dziełach poświęconych wydarzeniom wojny (m.in. w licznych obrazach wojennych, legionowych zmaganiach, por. cenna rozprawa Marii Olszewskiej, *Człowiek w świecie Wielkiej Wojny*, Warszawa 2004).

W powieści Choynowskiego tytuły niektórych rozdziałów (m.in. *Ofiara całopalenia*, *Dies irae*), nawiązujące do obrazowania apokaliptycznego, wskazują na podwójny sens prezentowanych wydarzeń, w których przedpowstańcza rzeczywistość generuje obrazy doświadczeń Wielkiej Wojny. Przeszłość wchodzi w dialog ze współczesnością. Czas Wielkiej Wojny wyznaczył inną perspektywę oglądu jednostki. Człowiek, coraz częściej postrzegany jako „zmarszczka na wodach oceanu”, przestał być bohaterem codzienności, stał się jej twórcą i uczestnikiem.

Etap przygotowań do Powstania Styczniowego, przedstawiony w powieści, nie został oceniony w pełni pozytywnie. Przede wszystkim brakowało porozumienia między prowadzącymi tajne rozmowy obozami czerwonych i białych. Istotnym elementem sporów okazał się także stosunek do uwłaszczenia oraz możliwości pełniejszej współpracy z uczestnikami ruchu rewolucyjnego w Rosji.

Choynowski prezentuje postaci młodych zapaleńców, którzy rwą się do walki, jednak, jak w słynnym zdaniu Norwida: Polacy „umieją bić się – toczyć bitwy – ale nie umieją walczyć”³⁴, ich działania nie przyniosły właściwych rezultatów

Powstanie Styczniowe było dla wielu Polaków prawdziwą ofiarą złożoną z życia. W gestach ludzi manifestujących na ulicach Warszawy, organizujących tajne stowarzyszenia na prowincji znalazła swój wyraz nadzieja i przekonanie o konieczności działań, choćby za wszelką cenę. Doświadczenia Wielkiej Wojny stanowią zwieńczenie tradycji zbrojnych czynów (Polska odzyskuje niepodległość), równocześnie wyznaczają w dziejach nowy, odmienny etap.

Hanna Ratuszna

---

³⁴ C. K. Norwid, *Walka – polska*, PW, VII, s. 60, [w:] S. Sawicki, *Norwida walka z formą*, Warszawa 1986, s. 14.

Poland can only come out of the war – “Kuźnia” (“Forge”) by Piotr Choynowski as a modern historical novel

Keywords

Piotr Choynowski, January Uprising, Warsaw, Mierosławski, Langiewicz, the whites, the Five Fallen of 1861, historical novel

Summary

The article entitled: “Poland can only come out of the war – “Kuźnia” (“Forge”) by Piotr Choynowski as a modern historical novel” (Polish title: “Polska z wojny wyjść tylko może – “Kuźnia” Piotra Choynowskiego jako nowoczesna powieść historyczna”), presents the issues of the January Uprising. The included descriptions constitute also references to the tradition of national rebellions. The text reconstructs mainly the events which preceded the January Uprising (protests, street incidents in Warsaw and actions in the provinces). At the same time, the role and the importance of historical writing was recognised, as well as the innovation of Choynowski’s novels (character construction, the role of a historical model, narration issues) and its artistry.

„Polen kann aus dem Krieg nur herauskommen“ – Kuźnia (Die Schmiede) von Piotr Choynowski als „ein moderner historischer Roman“

Schlüsselwörter

Piotr Choynowski, Januaraufstand, Warschau, Mierosławski, Langiewicz, Weiße Bewegung, fünf Gefallene, historischer Roman

Zusammenfassung

Der Artikel „Polen kann aus dem Krieg nur herauskommen“ – „Kuźnia“ (Die Schmiede) von Piotr Choynowski als „ein moderner historischer Roman“ präsentiert die Problematik des Januaraufstands, die dargestellten Beschreibungen knüpfen auch an die Tradition der Volksauflehnung. Im Text hat man die Haupter-

eignisse rekonstruiert, die dem Ausbruch des Januaraufstands vorausgingen (Proteste, Straßenvorfälle in Warschau und Handlungen in der Provinz). Gleichzeitig hat man die Aufmerksamkeit auf die Rolle und Bedeutung der historischen Schriftstellerei gerichtet, auf die Neuerung der Romane von Choynowski (Konstruktion der Figuren, die Rolle des historischen Vorbilds, narratorische Fragen), und ihre Kunstfertigkeit.

«Польша из войны может только выйти» – «Кузница» Петра Хойновского как «современная историческая повесть»

Ключевые слова

Петр Хойновский, Январское восстание, Варшава, Мерославский, Лангевич, Биали, пять погибших, историческая повесть

Резюме

Статья «Польша из войны может только выйти» – «Кузница» Петра Хойновского как современная историческая повесть представляет проблематику Январского восстания, а представленные описания являются также ссылкой на традиции народных восстаний. В тексте воссозданы основные события, которые предшествовали всплеску Январского восстания (протесты, уличные столкновения в Варшаве и действия в провинции). Одновременно обращается внимание на роль и значение исторического повествования, новаторства повести Хойновского (конструкция образа, роль исторического примера, повествовательные аспекты) и его художественность.